

USMENOKNJIŽEVNA BAŠTINA U DUVANJSKOM KRAJU

Čota, Tomislav

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:804368>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-08-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

USMENOKNJIŽEVNA BAŠTINA U DUVANJSKOM KRAJU

TOMISLAV ČOTA

SPLIT, 2020.

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

USMENOKNJIŽEVNA BAŠTINA U DUVANJSKOM KRAJU

Student:
Tomislav Čota

Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2020. godine

Sadržaj

Uvod	4
1. Osvrt na povijest duvanjskoga kraja	6
2. Usmene lirske pjesme	8
2.1. Svjetovne usmene lirske pjesme.....	8
2.1.1. Pučka rodoljubna pjesma.....	10
2.2. Vjerska usmena lirika.....	15
3. Usmene epske pjesme	19
4. Gange	21
5. Predaje	23
5.1. Povijesne predaje.....	23
5.1.1. Kraljica Buga.....	23
5.1.2. Kralj Tomislav.....	24
5.1.3. Mijat Tomić.....	25
5.2. Mitske predaje.....	28
5.2.1. Vile.....	28
5.2.1.1. Vila i sirotica.....	28
5.2.1.2. Spletana konjska griva.....	29
5.3. Demonološke predaje.....	29
5.3.1. Vještice.....	29
6. Korizmeni i uskrсни običaji	29
7. Nekadašnji život	31
7.1. Silo u selu.....	33
7.2. Ženidba.....	33
7.3. Rođenje.....	33
7.4. Radni običaji.....	35
7.5. Nedjelja u Mijakovu polju.....	35
7.6. Slanje pisma mužu u Njemačku.....	36
7.7. Vršenje žita.....	36
7.8. Školovanje u selu.....	36
7.9. Odgoj djece samohrane majke.....	37
8. Zaključak	38
9. Literatura	40
Sažetak.....	43

UVOD

„Moderni problemi zahtijevaju moderna rješenja“. Poslovica je to koja se provlači današnjim svijetom, a ja bih je malo preformulirao i rekao da stari problemi zahtijevaju isto takva rješenja. Jedan takav problem bio je očuvanje kulture, u ovom smislu usmene književnosti koja uz jezik i pismo gradi identitet jednog naroda. Usmena književnost najstariji je oblik književnosti¹ koji je nastao prije pismenog doba naših predaka, a očuvala se zahvaljujući prenošenju iste „s koljena na koljeno“. Referirao bih se na još jednu poslovicu u kojoj pametni zapisuju, a drugi pamte; kad je bilo mogućnosti za to, naši ljudi počeli su bilježiti usmenu književnost jer je to sigurnija opcija očuvanja od usmenog prenošenja na buduće generacije. Osim pisanja o nacionalnim i povijesnim ličnostima kao što su npr. kralj Tomislav, Mijat Tomić, Stojanu Jankoviću i mnogim drugim povijesnim osobama i događajima, usmena književnost stavlja naglasak na obične ljude, njihove svakodnevne živote, a posebno tradicionalne običaje koji se razlikuju od mjesta do mjesta.

Vodeći se mišlju da su početci uvijek najteži, najvažniji su najstariji zapisi usmene književnosti. Naravno, ne smijemo zaboraviti ni ostale sastavnice hrvatske usmene književnosti, a to su: informacije o usmenoj književnosti u živoj komunikaciji, interferentni odnosi te kasnije pojavljivanje ranijih književnih struktura u novim izvedbama (i zapisu).²

U razdoblju renesanse književnost se vraća starim vrijednostima antičkog, rimskog i grčkog svijeta što je rezultiralo povećanim zanimanjem za narodnom književnošću. Michel de Montaigne, tvorac književnog oblika eseja, uvelike je zaslužan što se takva književnost uopće naziva narodnom. Usmena je književnost utjecala i na pisce baroka pa tako Johan Gottfried Herder 1788. g. objavljuje djelo *Volkslieder (Narodne pjesme)*, a drugo izdanje tog djela izlazi godinu dana poslije pod nazivom *Stimme der Völker in Liedern (Glasovi naroda u pjesmama)*.

Zbog svoje raznolikosti, usmenu književnost trebalo je usustaviti i podijeliti s obzirom na sadržaj i strukturu što možemo vidjeti u nastavku: lirska poezija, epska poezija, priče

¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 11.

² Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 54.

(pripovijetke), drama (folklorno kazalište), retorički (usmenogovornički oblici) i mikrostrukture (poslovice i zagonetke).³

„Kako je bilo nekad, pričala je moja baka mojoj majci, moja majka meni, a ja sada pričam svojoj dci.“ Ovo su bile prve riječi moje majke kada je počela pričati o starim običajima i životu u njenom rodnom mjestu. Te riječi približno opisuju definiciju usmene književnosti koja se prenosi tako „s koljena na koljeno” i održava kroz stoljeća.

Usmene predaje, kao takve, omogućuju mnogim tradicijskim običajima da se sačuvaju, što je vrlo bitno jer one prožimaju sve sfere ljudskog života, od „najbizarnijih” viceva kojima se djeca, a i stariji zabavljaju pa sve do običaja kojima slavimo najvažnije kršćanske blagdane. U nastavku svoga rada pisat ću o načinu života, nekim starim običajima koji su sačuvani i danas te o usmenoknjiževnoj baštini duvanjskog kraja. Moja kazivačica jest moja majka, Mirjana Čota.

Svi usmenoknjiževni žanrovi, uz jezik, dijalekte, toponimiju, folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, igara, obreda, običaja, kao i druge tradicionalne pučke vrednote; tradicijska umijeća i obrti čine nematerijalnu kulturnu baštinu koja je po UNESCO-voj Konvenciji iz 2003. godine ključni segment prepoznavanja i definiranja kulturnih identiteta koji su osobito ugroženi.⁴

³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 12.

⁴ Dragić, Marko, *Nematerijalna kulturna baština Hrvata u Bosni i Hercegovini*, Bosna franciscana 45. Franjevačka teologija. Sarajevo. 2016. 266.

1. OSVRT NA POVIJEST DUVANJSKOG KRAJA

Duvanjski kraj obuhvaća područje Tomislavgrada i njegove okolice. Što se tiče naziva *Duvno*, smatra se da potječe od ilirske riječi *D'Imno* što znači pašnjak. U rimsko doba koristio se naziv *Delminium* koji neki povezuju s Delmatima po kojim je Dalmacija dobila ime. Zanimljivo je to da je područje dobilo ime po nazivu koji se najmanje koristio u njegovoj povijesti. U vrijeme hrvatskih i bosanskih srednjovjekovnih vladara koristio se izraz *Županjac*,⁵ a u vrijeme turske vladavine *Županj-potok*.

Kralj Aleksandar 1. Karađorđević 1925. je povodom obilježavanja 1000. obljetnice osnutka slavnog Hrvatskog Kraljevstva pod direktivom kralja Tomislava taj prostor nazvao Tomislavgradom. Dolaskom na vlast komunističke partije naziv je promijenjen u Duvno koji se zadržao do prvih parlamentarnih izbora u BiH 1990. g. kada mu je vraćen stari/novi naziv Tomislavgrad.

Što se tiče mog sela, u Bosni i Hercegovini postoji šest sela koja nose ime Mamići, što dovoljno govori o raširenosti i učestalosti toga prezimena i tome da međusobno nemaju nikakve rodbinske povezanosti. Smatra se da su Mamići na viničkom području živjeli i prije egzodusa u Cetinsku krajinu 1687. god. kada Hrvati iz Rame, Duvna, Livna i drugih mjesta od osmanske odmazde bježe u Dalmaciju. Ramljaci su tada sa sobom ponijeli Gospinu sliku, danas Čudotvornu Gospu Sinjsku.

U Srijemskim je Karlovcima 26. siječnja 1699. g. sklopljen Karlovački mir. Sinjski kraj oslobođen je 1715. g., a u znak na tu pobjedu od tada se trči Sinjska alka. U toj se bitci istaknuo fra Pavao Vučković.

Imotski je kraj oslobođen 1717. g., Bosna i Hercegovina pod osmanskom je vlašću ostala sve do 1878. g. kada je anektirala Austro-Ugarska.⁶

"Nakon oslobođenja Imotskoga neki od Mamića vratili su se na stara ognjišta u Vinicu. Mamići su bili pleme koje je najbrže raslo u čitavoj viničkoj župi. U petnaest godina pokršteno je četrdeset i pet njihove djece, a u pedeset godina (1758.-1818.) umrle su četrdeset i četiri osobe. U trideset godina (1809.-1838.) vjenčano je osamnaest mladoženja iz ovog roda, od kojih se dvojici kao mjesto stanovanja navodi i Vinica i Srđevići ili Livanjsko polje,⁵ Dragić, Marko. *Zakopano zvono*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sv. Jure. 1996., str. 97.

⁶ Dragić, Marko, *Književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva (Hrvatska barokna književnost)*. Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Split, 2006., str. 20.

što znači da se jedan rod već preselio u Livno. I u prvoj viničkoj matici, u samo deset godina (1885.-1895.) kršteno je čak četrdeset i pet djece s prezimenom Mamić, što znači da su i tada Mamići imali najbrojniju djecu u župi. Oni žive u Mijakovu polju, a tek neznatan broj u Vinici. U Mijakovu polju su zapravo uvijek živjeli, samo ih stariji popisi i matice „pripisuju“ Vinici kao širem prostoru. Mamići iz Mijakova polja selili su se kasnije i u druga duvanjska sela: Zidine, Sarajlije, Blažuj, Roško Polje, Tomislavgrad, a iz svih tih mjesta po čitavom svijetu. Unatoč svim iseljavanjima, u Mijakovu polju još uvijek žive 3 obitelji: Mamići, Perkovići i Čalušići."⁷

⁷ Robert Jolić i Ilija Drmić, *Župa Vinica*, Naša ognjišta, Tomislavgrad, 2010., str. 259 – 258.

2. USMENE LIRSKE PJESME

Od vremena glagoljice i početka pismenosti sačuvani su tragovi i elementi lirskog fenomena. To je bilo moguće upravo zbog stihovanosti pjesme jer se tako najbolje čuva vrijednost tradicije. Od iznimne je važnosti *Petrisov zbornik* iz 1468., Hektorovićevo djelo *Ribanje i ribarasko prigovaranje*, *Peraštanski zbornik*, *Erlangenski rukopis* za koji se smatra da je nastao 1720. u blizini Požege, a sadrži brojne lirske pjesme koje se uklapaju u opći izgled hrvatske usmene poezije. Od ostalih zapisa važnih za razvoj usmenih lirskih pjesama valja navesti sljedeće: *Razgovori ugodni naroda slovinskog* Andrije Kačića-Miošića, *Asanagicu* iz Fortisova *Putu po Dalmaciji*, zbirku Matije Petra Katančića *Fructus auctumnales* te dva *Požeška zbornika* s kraja 18. stoljeća.⁸

Što se tiče povijesnog pregleda, hrvatsku književnost običavamo podijeliti na pet razdoblja: srednjovjekovna književnost, renesansa, barok i prosvjetiteljstvo, romantizam, realizam i moderna te suvremena književnost. Usmene lirske pjesme klasificiraju se na vjersku i svjetovnu liriku.

2.1. Svjetovne usmene lirske pjesme

Usmene svjetovne lirske pjesme mogu se klasificirati na:

1. Mitske pjesme
2. Obredne pjesme
 - 2.1. Koledske
 - 2.1.1. Veseljanje
 - 2.2. Jurjevske
 - 2.3. Dodolske (ladarske, preporuške)
 - 2.4. Kraljičke
 - 2.5. Ivanjske
 - 2.6. Vukarske

(Tim pjesmama mogu se pridodati: filipovske, barbarinjske i prvoslivanjske.)

3. Posleničke pjesme
 - 3.1. Žetalačke

⁸ Botica, Stipe, *Usmene lirske pjesme*, SHK, Zagreb, 1996., str. 18 - 25

- 3.2. Pastirske
- 3.3. Težačke
- 3.4. Putničke
- 3.5. Kiridžijske
- 3.6. Napitnice vinske
- 4. Povijesne pjesme
- 5. Ljubavne pjesme
 - 5.1. Zagledanje
 - 5.2. Ašikovanje (ljubovanje)
 - 5.3. Zaruke
 - 5.4. Svatovske
 - 5.5. Život u braku
 - 5.5.1. Uspavanke, pjesme uz kolijevku i druge pjesme maloj djeci
 - 5.5.2. Pjesma siročeta umrloj majci
 - 5.5.3. Naricaljke (tužbalice)
 - 5.6. Poskočice i pjesme uz kolo
 - 5.7. Rodoljubne
- 6. Romance
- 7. Balade
- 8. Šaljive pjesme
- 9. Bećarac, ganga, natpjevanja (dvostihovi).⁹

Brojne su ljubavne pjesme koje se pamte u duvanjskom kraju. Takva je i sljedeća pjesma:

*Procvala, procvala grana ljljana,
budila, budila majka Ivana:
„Ustani, ustani sine Ivane,
drugi ti, drugi ti dragu odvede,
na tvome, na tvome konju doratu,
na tvoju, na tvoju sine sramotu.“
„Ne mogu ne mogu majko, ustati,
tri su me, tri su me more morile,
seka mi, seka mi ruke držala,*

⁹ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006., str. 31. – 32.

*ti si mi, ti si mi srce čupala,
moja me, moja me ljuba žalila.*¹⁰

U duvanjskom kraju pjevale su se i kridžijske pjesme. Kiridžije su bili „ljudi koji su iz Duvna na zaprežnim kolima vozili sijeno, slamu i ostalu ljetinu i prodavali u Hercegovini ili Dalmaciji ili *trampili* za vino i rakiju i prodavali u Duvnu. Nakon uspješno obavljenog posla preko polja bi pjevali pjesme i tako javljali obitelji da žive i zdravo idu svojim kućama“¹¹:

*Deder kume daj da zapivamo,
ako mogli i ako se dalo,
ako bi nas grlo poslušalo.
Sve u strahu Boga Velikoga,
da nam Bog da zdravlje i veselje.
Tilu zdravlje da se veselimo,
a spasenje da se ne gubimo.
Najsvetije ime Isusovo,
a po njemu ime Marijino,
Bogu hvala i slava u vike.*¹²

2.1.1. Pučka rodoljubna pjesma

Neki povjesničari književnosti poistovjećuju usmenu i pučku književnost. Međutim, djela pučke književnosti napisao je daroviti pojedinac, a usmena književnost prenosi se stoljećima i tisućljećima usmenom predajom.¹³

Sljedeća pjesma pripada pučkoj književnosti, a događaj koji je opjevan zbio se za vrijeme Drugoga svjetskog rata:

¹⁰ Isto, 135.

¹¹ Isto, 35.

¹² Isto, 87.

¹³ O tome više: Dragić, Marko, Usmena i pučka epika u tradicijskoj baštini Hrvata iz mučko-lećevečkih sela, Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije, Sveučilište u Zadru, Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske Split, Zadar, 2011., str. 493-527.

Smrt Ivana Dodiga i Ante Bagarića

- Od kada je planina Čvrsnica
i iznad nje osviće zorica,
zrake daje do naši Parnica.
Svako jutro donese nam zrake,
5. jedno jutro donese nam mrake.
Zrake tada donila nam nije,
kad pamtimo naše tragedije.
Na tisuću devete stotine
četrdeset i pete godine;*
- 10. na Jurjevu, katoličkom svecu,
kad su majke pogubile djecu;
kod Mirčeta o Glamoča grada,
ej dosta ga pogubilo jada.
On dovede svoje partizane,*
- 15. ljute ljud'ma zadavaše rane.
Svaka rana smrtonosna bješe,
i tu ljudi na mjestu umriješe.
Do rova i' vodi izdaica,
trn čupajte, tu su sva trojica.*
- 20. Ivan Dodig, Babićom ga zvaše,
na tom mjestu i on umiraše.
I sa njime Ante Bagariću,
a oca mu zvali Jugoviću.
A i Veso sa njima je bio,*
- 25. ali tada niti je poginijo.
Krstanović Slavko ga spasio,
poveo ga do Tomislavgrada,
da većega ne dopadne jada.
Kad su bili ispod našeg sela,*
- 30. narod gleda nevesela lica,
oni kažu pobigla dvoica.
Ta dvoica što su pobignula,
obadva su tada poginula.*

- Partizani koji tu bijaše*
35. *i Antino junaštvo priznaše.*
Mi da nismo osmerica bili,
ne bi išta njima učinili.
Ante junak, po troicu baca
tri koraka unaprit koraca.
40. *Al' njiova veličina zloba,*
tu na mjestu zavezaše oba.
Pa i' vode niko im ne smeta,
njihova je snaga oduzeta.
Kad su bili ispod Naplavka,
45. *gdje njihova zaplakala majka.*
Bukoči se mjesto zovijaše,
gdje su ljude pogubili naše.
Kada su i' mlade pogubili,
odma' su i' biljcima sakrili.
50. *Toga dana oluja bijaše,*
mrtva tijela oba pokrivaše.
Krupa pade sedam-osam centi,
da s' ne mogu pokojni vidjeti.
Kad u jutro, jutro osvitaše,
55. *stare majke vako govoraše:*
“Mi idemo tražit sinke naše.”
Pođe majka Ante Bagarića,
a i žena Ivana Bobića.
Teška puta jesu prelazile,
60. *mrtva tila nisu nalazile.*
Kad su bile ispod Zaludina,
Zaludine poznate su svima.
I tu jesu primijetile borbu,
tu Bobića nalaziše torbu.
65. *Istog toga sata nesretnoga,*
ide žena iz sela Stepena.
Kata, žena stepenskoga Gaje,

- putom ide sve do svoje staje.*
Kad je prošla Vučkovu glavicu,
70. *tu se odma prominu u licu.*
Kud god ide snig nogama gazi
i dvoicu mrtvaca opazi.
Kad ugleda obe kukavice,
pa i' odma dozivlje u lice.
75. *Ajte amo, obe sirotice,*
evo ovde mrtve oboice.
Kad je Kata riči razumila,
od Matije ona čvršća bila
i na mjesto prva doletila.
80. *Kad ugleda mrtva sina svoga,*
na tom mjestu vidi svezanoga.
I tu majka tvrda srca bila
mrtvu sinu ruke odrišila
i na njega glavu naslonila.
85. *Pa govori svome sinu Anti:*
„Ko t' umori da je meni znati?“
A Matija pala nesvistice,
gledajući mužu tamno lice.
Gledajući sačuvaj nas Bože,
90. *al' mu ništa pomoći ne može.*
Samo plače i suze proliva,
moj Ivane, žalost nam je svima.
Svi u kući koji mi živismo
i za tobom žalost zadobismo.
95. *Isto jutro brat Ivanov, Mate,*
svi ga dobro u glavu poznate.
On u polju više orat nema,
u Parnice orati se sprema.
On se sprema orat zemlju crnu,
100. *kad je crne glase razumio,*
odma ajvan u pojatu vinu.

- Jer pogibe moj brat Ivane,
al' ne znam sa koje li strane.
Il' njega stranci pronadoše,
105. ili ga neki izdadoše.
O tom nije sada besjediti,
o tom ćemo kasnije vidjeti.
Odma Mate do Parnica krenu.
Kad je bio iza Zalučnjaka*
- 110. i stara ga pogledala majka.
Ugleda ga, stisnute mu šake,
a i šake bjesne, pune dlake.
U teškoj je on žalosti bio,
sa glave je dlake istrгнуo.*
- 115. Kad je Mate pod Naplavak bio,
sa glave je dlake istrгнуo.
Kad je Mate pod Naplavak bio,
mrtva brata tu je opazio.
Mrtvu glavu bratu podizaše,*
- 120. a možđani na ledini staše.
I tu Mate tvrda srca bio,
u kapu mu možđane skupio.
Kad ga ujti teška muka svaka
i kapu mu na glavu nataka.*
- 125. Tužni glasi tada odjeknuše,
od Parnica pa sve do Ljubuše.
Tužni glasi odjeknuše tada,
od Stepena do Tomislavgrada.
Kad razumi narod i rodbina,*
- 130. svako hita, za Parnice pita.
Kad iskupi od naroda sila
i od drvlja prave se nosila.
A od drvlja nosila se grade,
na čem triba nosit ljude mlade.*
- 135. Kad se je sve to završilo,*

*niz Lokve je sve se uputilo.
Kad su bili kod Maloga vrila,
tude su se dilila nosila.*

Jedna iđu na česmu Glizića,

140. *a od kuće Ante Bagarića.*

*Druga iđu do kuće Bobića.
Kad nosila bijaše prid kuću,
ali više Pere Pertoviću:*

„Ajde Ivane, prid kuću izadi,

145. *evo prođe tvoj sinak najmlađi.*

*On ne prođe pješke na nogama,
već ga ljudi nose na rukama.”*

Tad nosila do groblja krenuše.

Kad nosila u groblju bijaše,

150. *mrtva tijela ljudi pokopaše.*

Kad su i' mrtve sahranili,

odma su se kući povratili.

Kad uveče dođu od ajvana,

baba reče: „Nema nam Ivana!”¹⁴

2.2. Vjerska usmena lirika

Sudeći po povijesnim, arheološkim i arhivskim izvorima, Hrvati su s pokršta vanjem krenuli već u 7. stoljeću. Uzimajući u obzir riječi Konstantina VII. Porfirogeneta, Heraklije je u Rimu okupio ekipu svećenika i đakona te ih odveo na misiju pokršta vanja Hrvata. Dragić navodi da se hrvatska vjerska usmena lirika može pratiti od 13. stoljeća preko pjesama koje svjedoče u skrušenoj duhovnosti i religioznosti našeg naroda pa sve do dana današnjega.¹⁵ U nastavku ćemo detaljnije razraditi već spomenutu klasifikaciju vjerske usmene lirike. Molitvene pjesme dijelimo na adventske i božićne, korizmene i uskr sne, molitvene pjesme

¹⁴ U pjesmi je opjevan istinit događaj. Pjesmu je Ivani Dodig u Stepenu kod Tomislavgrada 2004. g. kazao Slavo Dodig-Bobić (rođ. 1933. g.). Kazivač je jedno od dvanaestero djece pokojnih Mate i Luce Bobić. Danas živi u Stepenu sa ženom Lucom. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.

¹⁵ Dragić, Marko, *Starinske molitve u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna proučavanja porječja Krke 6-7, Filozofski fakultet Split, 2014., str. 285.

Isusu, molitvene pjesme Mariji, svetačke, jutarnje, večernje, obredne, prigodne i općinske. Prenja su moralno – didaktička nadmetanja, dok su romarske pjesme vjerske pjesme koje su pjevale skupine hodočasnika putujući u Rim. Versificirane legende pomalo odstupaju od vjerske usmene lirike zbog unošenja nacionalne i povijesne komponente kao što je to primjer u pjesmi *Sveti Jure i zmaj ognjeni*.¹⁶

U nastavku donosim primjere dviju pjesama, jedne upućene Mariji (*Iden spati*), a druge Isusu (*Presveto Srce Isusovo*).

Iden spati

*Iden spati, Boga zvati
i Mariju Božju mati,
koja će mi snage dati,
da mi svaka bida mine,
da mi žarko sunce sine,
Isus i Marija,
to je riječ najstarija.*¹⁷

Presveto Srce Isusovo

*Presveto srce Isusovo,
izvore svakoga dobra,
ja ti se klanjam, vjerujem u te,
ufam se u te.
Ja te ljubim i kajem se
za sve svoje grijeh.
Tebi poklanjam
ovo moje siromašno srce,*

¹⁶ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006., str. 41.

¹⁷Kazala mi je 2018. godine moja majka Mirjana Čota, djev. Mamić, rođ. 23. 12. 1957. godine u Mijakovom polju.

*učini ga poniznim,
čistim i strpljivim.
Daj da u svemu odgovara
tvojim željama.
Daj, o dobri Isuse,
da živim ja u tebi i ti u meni.”
Štiti me u opasnosti,
tješi me u nevoljama i žalostima,
udijeli mi zdravlje tijela,
blagoslovi sav moj rad
i daj mi milost svete smrti.
Amen.¹⁸*

Mnoge usmene lirske svjetovne i vjerske pjesme imaju iznimnu antologijsku vrijednost. Vjerska usmena lirika svoje ishodište ima u Bibliji i propovijedima¹⁹:

*Vezak vezla Divica Marija,
baš u bašči pod žutom narančom.
K njoj dolazi stari svećeniče,
pa je njojzi tio besidio:
Dite moje, Divice Marijo,
obećao sam s tobom pobrinuti,
pa ti evo nađe zaručnika.
Pobožan je kao patrijar,
stidljiv je od svake divojke.“
Marija je vezak odložila,
otvorila dva nebeska oka,
pa je njemu tio besidila:
„Srce moje samo Bogu leti,*

¹⁸Kazala mi je 2018. godine moja majka Mirjana Čota.

¹⁹ Usp. Dragić, Marko, *Stolačka katolička usmena lirika*, Stolačko kulturno proljeće, XII, Stolac, 2014., str. 125.-178.

udaja mi nije na pameti.“
Starac ode, a Jozip se javi:
„Sestro moja, Divice Marijo,
vele meni da se s tobom ženim.“
Marija mu puna sriće vrati:
„O Jozipe, brate ko od majke,
nu milosti Boga velikoga
i ja sam se njemu povirila,
da Divicom vik ću vikovati.
Eto sada on nas sastavijo,
da bi mogli po volji Božanskoj,
u ljubavi živit divičanskoj.”
I vinčaše se dva ljiljana bila,
čista, lipša, draža od anđela. Amen.²⁰

²⁰ Dragić, Marko, Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2020., 158.-159.

3. USMENE EPSKE PJESME

Usmene epske pjesme pjevaju o sudbonosnim događajima i osobama. Duvnjaci svoj identitet u mnogome zasnivaju na kralju Tomislavu i harambaši Mijatu Tomiću:

*Kosce kupi Suzica kadija,
sve po izbor najboljih junaka
i prid njima Tomić arambaša.
Svi se kosci redom iskupili,
klepću kose a i brusom oštne,
svi se čude što Mijata nema.
Malo vrime za dugo ne bilo,
pomoli se Tomić Mijovile,
Božju pomoć svima nazivao.
Svi mu kosci dobro privatili,
ali ne ti Suzica kadija.
Sabljom manu da odsiče Mijatu glavu,
al se Mijat itar dogodio,
pa se svoje šare dofatio.
Puče šarom pogodi Murata,
posrid srca di mu srce kuca,
pade Murat glavom bez uzglavlja.
Kad vidiše šta se dogodilo,
progovara Tomić Mijovile:
„Stante kosci, ne kosite livade,
livade su moje djedovine.
Ako bude na Mijatu glava,
iz otkosa pronicat će trava.“
To govori Tomić Mijovile
i doziva svu svoju družinu:
„Pritegnite na noge opanke,
na ramena prtilice torbe,
ko je junak neka za mnom ide!“
Ode Mijo u Vran, u planinu,*

*a sa svoja trideset i tri druga.
Kad su došli u Vran, u planinu,
posjedaše u pećinu, stinu.
Vino piju a ovnovinu jidu,
i nazdravlja ostaloj družini.
Kad je vino udrilo u lice,
družini je svojoj govorio:
„Nama valja noćas četovati,
do onoga Županjca grada.“²¹*

²¹Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006., str. 409.-410.

4. GANGE

Ganga je kao pjevno – glazbeni oblik nastala relativno rano, oko 1900-te kada je mladost otkrila da se može pjevati na neki novi i originalan način. Kao takva je nastala na današnjem prostoru Imotske krajine i zapadne Hercegovine te se kao „agresivniji” oblik pjevanja proširila i u druga područja, a zahvaljujući odlasku mladih stočara na ispašu u planine. Što se tiče načina pjevanja gange, jedan pjeva, a ostali ga „ganjaju”, a bitno je naglasiti da svi pjevaju u jedan glas.²² Ako analiziramo motiv gange, u nastavku možemo vidjeti da se uglavnom pjevalo o rodnom kraju i ljubavi:²³

*Sve ću svoje zaboravit lako,
selo svoje ne mogu nikako.*

*Oj Mamići, selo u dva reda,
iz daleka ko Osijek izgleda.*

*Ne bi dala gadu svoje slike,
ni za dolare cile Amerike.*

*Moj dragane, vidjeti te neću,
dok ne bude misa u Lovreću.*

*Sunce zađe, a ja zaboravi,
pa ja svoga dragoga ne pozdravi.*

*Blago tebi zelena travice,
ti se mladiš svake godinice,
a ja sada i više nikada!*

²² O tome više: Mijatović, Anđelko, *Ganga; pismice iz Hercegovine, Imotske krajine, od Duvna, Livna i Kupresa*, Naša ognjišta, Duvno, 1973.

²³<http://www.ganga.hr/index.php/pisani-radovi/item/388-o-gangi> (pristupljeno 30.08. 2020.)

*Moj će dragi sad u vojsku poći,
ja ću njemu na zakletvu doći.²⁴*

²⁴Kazala mi je 2018. godine moja majka Mirjana Čota.

5. PREDAJE

Predaje možemo definirati kao priče koje zažive tek kada povjerujemo u istinitost njihova sadržaja. Tu književnu vrstu karakterizira kratkoća, fragmentarnost te bliski odnos usmene i pismene tradicije. Na veliku važnost usmene predaje ukazivali su i starozavjetni tekstopisci poput Pavla: „Prema tome, dakle, braćo, budite postojani i držite predaje kojima smo vas poučili bilo usmeno, bilo pismom!“²⁵

Ivo Andrić se također osvrnuo na predaje: „Bosanske kasabe i varoši puni su priča. U tim ponajčešće izmišljenim pričama krije se, pod vidom nevjerojatnih događaja i maskom često izmišljenih imena, stvarna i nepriznavana povijest toga kraja, živih ljudi i davno pomrlih naraštaja. To su one orijentalne laži za koje turska poslovice veli da su istinitije od svake istine. Te priče žive čudnim skrivenim životom. Za bosansko dijete mitovi i legende imaju moć majčinog mlijeka, nešto tajanstveno i stravično, što postojanje nosi sa sobom, ulazi u nas u obliku drevnih predaja.“²⁶

Što se tiče klasifikacije, predaje običavamo dijeliti na sljedeće: povijesne, etiološke, eshatološke, mitske (mitološke), demonske (demonološke) i pričanja iz života.²⁷

5.1. Povijesne predaje

Povijesne predaje, kako im samo ime govori, daju kratku informaciju o nekom bitnom povijesnom događaju ili osobi. Ne karakterizira ih osobni doživljaj i razvoj fabule, već priopćenje o nekom povijesnom sadržaju. Teme povijesnih predaja su raznolike te za potpuno razumijevanje moramo dobro poznavati povijesni kontekst unutar kojeg je nastala određena predaja. Tako povijesne predaje pripovijedaju o slavnom ilirskom carstvu i kraljici Teuti, o nastanjivanju Hrvata na današnje prostore u stoljeću sedmom, o kraljici Bugi, prvom i najslavnijem kralju Tomislavu, o bosanskim kraljevima, Kulinu banu, Mijatu Tomiću, hercegu Andriji i raznim ostalim povijesnim ličnostima.

5.1.1. Kraljica Buga

²⁵ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005., str. 9.-10.

²⁶ Isto, str. 27.

²⁷ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 33.

Vjerodostojnost povijesne predaje o kraljici Bugi ogleda se u ekonimu *Bužana grad*, hidronimu *Buško jezero*, antroponimu *Bužana*, kao i u živoj tradiciji:

U Dučiću, u Prisoju, bila je gospodarica, neka Buga i po njoj je nazvano Buško jezero i narod, mi ovde, Bužani. Tu u jezeru ima neka gradina, najprije da je rimska, ali sad se ne vidi. Kad je sušna godina dobro se vidi. Veliki je to bijo grad i tu je bilo groblje, sićam se da sam jednom vidila kad su te mrtve iskapali.

Ivan Zovko je koncem 19. stoljeća zapisao da je prezime Bužana uvijek u ženskom rodu.²⁸

5.1.2. Kralj Tomislav

Kralj Tomislav duboko je ukorijenjen u kulturalno pamćenje i identitet Duvnjaka. Narod i sada pripovijeda o prvom hrvatskom kralju Tomislavu koji se okrunio na Duvanjskom polju:

Krunidba

Kraljo Tomislav, kada je u stara vrimena vlado Rvcakom, bio je krunisan u Kongori pod čvorovim rastom, a i danas se zna gdje je bila crkva u kojoj se Tomislav krunio. Kako stari ljudi pamte i pripovijedaju, ukopan je Tomislav na Jabuci njivi (na Čondraku) i pored Tomislava ukopana su još tri poglavita rvacka kralja. Najprvo je na cilom svitu od svih svitskih vladara onog starog vakta, najprvo je Tomislav okrunjen. Stari su naši pripovidali da je naroda bilo za vrime krunisanja Tomislava tri i po milijuna i od Stržnja do Sovički vrata ispod kapka mogo si proć da čovik pokiso ne bi.²⁹

Crkva u kojoj se vjenčao i crkva u kojoj se posvetio kralj Tomislav

²⁸ Dragić, Marko, *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 2-3, Split, 2009., str. 23

²⁹ Isto, str. 31.-32.

Legenda kaže da je na Gradini poviš Petrovića bila crkva koja se zvala Ružica. U toj se crkvi, kazivali su brte stari, vinča kralj Tomislav. A njegova žena je bila rodom iz Zauma.³⁰

U Mesijovini se nalazi Gradina i tu je bila crkva sv. Ilije i kazivali su da je se tu kralj Tomislav doša posvetit poslije krunisanja. I danas se to misto zove Crkvina. Tu su nađeni neki grebovi i kaže se ako se kopa po strani od Duvna da odma počme nevrime. To je sveto misto i ne smi se dirat u grebove.³¹

5.1.3. Mijat Tomić

Mijat Tomić početkom 17. st. rodio se u duvanjskom selu Brišniku. Nepravda ga je otjerala u hajduke. Prema predajama izdao ga je njegov trostruki kum Ilija Bobovac na Ilindan između 1646. i 1649. godine.

Pogibija Mijata Tomića

Postoji dvadeset i osam pjesama koje govore o smrti Mijata Tomića. U devetnaest pjesama se govori da je Mijata izdao njegov kum *Ilija Bobovac*, a ubio ga neki Arapin. Mijatov sestrić *Marijan* je ranjenoga Mijata pokušao odnijeti u Vran, ali je Mijat izdahnuo pod Sovičkim vratima. Tu se, na njivi *Pošćeci*, kažu, nalazi grob hajduka Mijata Tomića. Predaje i pjesme kazuju zatim da je mali Marijan uspio osvetiti Mijata ubivši „Arapina” u duvanjskoj župi u mjestu *Jankovac*.³²

Kumova izdaja Mijata Tomića

U Jablanici živi predaja:

Arapin i Sava smišljali su kako da se osvete Mijatu što i' je istiro iz ajduka. Onda i' Ilija pozove da mu pomognu ubit Mijata kada ga on pozove da mu budne kum ditetu. Kad je

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar - Zagreb 2001., str. 149.-150.

Mijata pozvo Ilija da mu budne kum ditetu, Marijan mu rekne da ne ide sam, da ne budne izdaje. A on ce:

„Ma neće, kakve izdaje, pa zove me kum.”

A Marijan mu rekne:

„A zašto onda kaže da ne vodiš nikoga?”

Mijat potajice ode u Doljane. Kum ga Ilija dočeka na pragu. Onda ga Mijat upita di su mu žena i dica, a on rekne da su u selu. Mijat unije u kuću, a sa tavana grunu dvi kubure i on pane mrtav. Ilija, Arapin i Sava podile izmeju se Mijatove stvari. Arapin i Sava pojaše i sa sobom povedu i Mijatova konja. Ilija osta da zakopa Mijata, a onda je mislio postat Alaga i živit od dukata od ajdukovanja i od dukata što će dobit za mrtvoga Mijata. Kad Marijan opazi da nema Mijata, dositi se da je Ilindan i poje ga s družinom tražit u Doljane. Ugledaše dva konjanika kako vode Mijatova konja i opkole i' u tišini. Onda i' svežu i povedu sa sobom. Doju kod Ilije, a Ilija naprtio Mijata na konja. Kad i' Ilija ugleda, počne tužit kako su neka dva ajduka ubila Mijata, a on kreno da ga sarani. A Marijan mu nije virovo i uvati ga u laži. Onda i njega svežu i skupa sa Savom i Arapinom ubace u kuću. Onda pospu rakiju i zapale i'. Mijata sarane na Vranu, a Marijan osta namisto njega vodit ajduke.³³

Mijat izdahnuo na Pošćecima

U Doljanima, mjestu ubojstva Mijata Tomića, pripovijeda se:

Mijat Tomić bio u bega Kopčića u najmu. A tamo mu je bila i livada. I kadija je Suzica uzeo kosit. To je Mijatu Tomiću krivo bilo. I on od bega zaišće pušku.

Tamo je došo i tamo su košci kosili. Rekne Mijat kadiji:

— Ovo je moja didovina. Košci nemojte kosit — rekne Mijat — livada je moja babovina.

I, ako Bog da, kadiju ubije. Košci se razaju.

Mijat od bega pušku i sablju zapita, i ode u ajduke. I tako je kreno po Vranu prema pećini iza Šćita prema Proslapu. Ta se pećina zove Mijatova pećina.

I, onda je on tu četovo. Odo. S Turcima se borio. Turke ubijo.

Kad je otišo kumovat se u Doljane i sio u kumovu kuću, a kuma ga je dva-tri put nogom pritiskala i donila mu osičenu pivčevu glavu. Tada se Mijat dositio da nešto nije u redu i rekne kako njega olovo ne mere upropastit. Tu je se privario.

I, ubije ga harapina sa trideset druga. Onda je Mijata odnio mali Marijan, a ne zna se di je ukopan. Misli se da je na Sovičkim vratim.

³³ Isto, str. 150.-151.

Onde je Mijatovo društvo ufatilo Harapina i ubilo ga.³⁴

Ubojstvo Mijata Tomića

U Rami se priča:

„Mijat Tomić je ovde bio putnik. On je ovda bio od Ravnice pa doli, zove se Mijatova pećina. Priko te pećine, tuda i tamo, na Jezerce, onda Višnjane, priko Smoljnika gori na Maglice i onda na Duvno. E tuda je odo.

A u Doljane, tud je on pogino. Došo Mijat onom Iliji Bobovcu da se kumi s njim. Sad ne znam pravo, ili je četvrto ili peto dite bilo.

I kad ga je pozvo Ilija Bobovac na kumstvo, opet, Mijatovi ‘ajduci vikali:

— Mijate, ne bi tribo ići.

Kaže:

— Ja moram, tri sam puta kumstvo imo i opet ću kumovat s njime.

Onda je on kreno i doje Bobovcu Iliji u Doljane. A zatim je kreno Marijan, sestrić njegov, za njim. I onda kad je on došo, tamo su ga dočekali. Paša, kako je se zvao taj, došo iz Sarajeva, tu. I on je na tavanu gori, kad unije Tomić Mijat, da ga on tu ubije.

A kuma sad nije smila ništa reći, već ona njemu ubila pivca i krvavoga isprid njega pronosila. I stane mu na nogu, Tomića Mijatu. A onde se on smijo i govorio:

— Kumo zašto mi staješ na nogu?

A Tomić je na nešto drugo pomislio.

I onda ona opet. Tri puta je ona njemu, tako isprid njega pronosila to, a vazda bi mu stala na nogu. A nije smila reći da ga Arapin cilja sa tavana. Ona je njega tila spasiti. Ona je kazivala da ima nešto, da nije kumstvo. Ona je njemu dokazivala, da bi on skočio da rekne — šta je? Onda bi ona smila odgovoriti. A u tome on nije ništa samo:

— Što si se, kumo, pomamila?

I onda je ona, vidi ona, jednoč kazala, a puška pukne. I Mijat je skočio i onda je mali Marijan u tome doletio i zdrpio ga je nosit. I kad ga je nekoliko nosio od kuće, gori, prema Poljima, gori na Sovičkim Vratima, što se kaže. Onda rekne mu:

— Sine Marijane, ne gubi sine sebe zbog mene. Ja sam svakako gotov.

³⁴ Isto, str. 151.-152.

I onda su malog Marijana ufatili i otrali ga u Sarajevo.

A ovaj što je Mijata ubio, oni su otišli gori prema Duvnu. Tamo su janjce pekli.

A ovi su, Mijata Tomića 'ajduci, krenuli za njima tamo.

— Ne smimo vako, nego ćemo noću doći.

— A oni su tamo pekli janjce. Oni su se ponapijali.

Oni su prid samu skoro zoru, kad su Turci pospali, onda su se oni prišuljali. Onda su i' na spavanju pofatali. Onda su ovoga što je Tomića ubio, oni su onda njega na kolac živa nabili, pa su pisme pivali, te svoje. A nisu kuma Iliju. Onda su potle ubili kuma Iliju Bobovca.”³⁵

5.2. Mitske predaje

Mitske predaje pripovijedaju o mitskim bićima. Najčešće mitsko biće u hrvatskoj mitologiji je vila. Mitske predaje govore o vilama i nekim povijesnim ličnostima koji su po riječima naroda imali nadnaravne moći.

5.2.1. Vile

Spomen na vile prvi put imamo kod bizantskog pisca Prokopija iz Cezareje u 6. stoljeću, a spominjao ih je i Jakov Voraginski u *Zlatnoj legendi* s početka 12. stoljeća. Postoje razne teorije o funkcijama vila. Neki smatraju da su vile liječile bolesne, drugi navode da su siromašnim djevojkama pomagala u tkanju ruha za izdaju. Postoje i predaje po kojima su pomagale slabim pastirima te da su prenosile mladiće preko jezera u planine, a starije pred crkvu. Kod jedne stvari su se svi slagali: napokostile bi svima tko bi im se zamjerio, a to bi većinom bilo zbog izdaje tajne da na jednoj nozi imaju kozji papak ili konjsko ili magareće kopito. Što se tiče njihovog fizičkog izgleda, uvijek su prikazivane kao bajkovite ljepotice, plavih ili zelenih očiju s dugom zlatnom kosom i rjeđim plavim haljinama.³⁶

U duvanjskom kraju pripovijeda se o vili i sirotici.

5.2.1.1. Vila i sirotica

Bila jednom jedna maćeha koja je imala kći i koju nije volila. Jednom je pošalje ovcam i dadne joj punu torbu vune da isprede do večeri. Ona ode i sidne kod plasta.

³⁵ Isto, str. 151.-153.

³⁶ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005., str. 34.

Dok je prela vreteno joj upane u jamu. Plakala je sve dok nisu došle vile i pitale je zašto plače. Ona im kaže da joj je ispalo vreteno, a maćeha joj rekla da mora do večeri sve isprest. Vila izvadi zlatno vreteno i upita je li to njezino. Ona odgovori da nije. Kad je izvadila obično drveno vreteno odgovori da je to njezino. Vila joj, zato što je bila poštena, dadne njeno vreteno i još isprede svu vunu. Kad je došla kući torba joj nije bila puna vune nego zlata. Maćehi ona ispriča što je bilo te sutradan ona pošalje svoju kćer i rekne joj da ona uradi isto. Čer je namjerno bacila vreteno i plakala. Vila je došla i pitala zašto plače. Ona kaže da joj je vreteno upalo u jamu. Vila izvadi zlatno vreteno i upita je li to njezino. Ona kaže da je, te joj vila uzme vreteno jer je lagala, a kad je došla kući torba joj nije bila puna zlata već zmija.”³⁷

5.2.1.2. Spletana konjska griva

Čest motiv u predajama o vilama je spletana konjska griva koju bi noću vile splele i nitko je ne bi mogao odriješiti:

"Dobro se sjećam kad san ja bila djevojčica da je svaka kuća pored ostalog blaga u kući, krava, volova i ovaca, svaka kuća imala je konja. Jedno vrijeme konji bi otišli od kuće u ispašu i ne bi se vratili nekoliko dana. Mi smo ih tražili, ali bezuspješno, nismo ih nigdi mogli nać. I nakon nekoliko dana oni bi se vratili uredno svojoj kući, niko nije zna di su bili; samo kad bi došli griva je bila ispletana u pletenicu. Mi smo svi vjerovali da su to njima isplele vile, jer su imale prelijepo ispletene pletenice, a kad su otišli od kuće griva in je bila ravna, a nakon nekoliko dana kad bi se vratili imali su ispletene pletenice. I mi smo bili uvjereni da in nije niko od ljudi to isplea sigurno, to su in plele vile. Za nas je to bila prića i za nas je to bila istina.”³⁸

5.3. Demonološke predaje

„Demonološke predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonskim (onostranim) bićem. Najčešći demoni u toj vrsti naših predaja su: vještice, stuhe, irudice,

³⁷ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005., str. 84.

³⁸Kazala mi je 2020. godine moja majka Mirjana Čota.

kuga, kučibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-crni ovan, crni pas), orko, mačić, zloguke ptice (gavran, kukviža) te razna plašila, prikaze, utvare.“³⁹

5.3.1. Vještice

„Po narodnom vjerovanju *vještice* su stupile u savez s *đavolom* pogodbom koja se potpisivala krvlju. Konkretna ženska osoba bi đavlu prodala dušu, a đavao bi njoj dao *natprirodne moći*. Zamišljane su kako jašu na metli s grbom na leđima i dugim nosom. Ulazile su kroz ključanice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju itd. Prva je vještica spaljena 1275. g. u Tuluzi, a zadnja 1793. g. u Posanu. Neki misle da je u tom razdoblju spaljeno do milijun vještica. U Hrvatskoj je spaljivanje vještica zabranila Marija Terezija 1758. g. Vjerovalo se da ima i lijepih vještica jer i đavao voli što je lijepo. Razlikuju se vještice u bajkama i demonološkim predajama. Vještica u bajci je bezimena i zla, a u predajama je to stvarna osoba koja nanosi zlo. Vještice se još nazivaju: *štrige (štringe) coprnice, stuhe, babe*.“⁴⁰

„Kazala je meni moja mater kad san ja bila mlada. To ti je bilo ovako. Skoro svaka kuća u selu, a nije ih bilo puno, možda dvadesetak, imala je čatrnju. To nan je bija jedini izvor vode tada. Jedno vrime voda je cilo vrime bila zagađena; ma nisi je moga pit uopće. Mi smo to pripisivali vješticama jer su nas učili da one žele napakostit ljudima po selu. Mi smo onda kraj svake čatrnje stavili jednog pasa čuvara i voda više nije bila zagađena. Prošlo tako misec dana i nestane nama pas, Benedikt. Mi smo ga počeli tražit po selu i nigdi ga nismo našli; još smo i saznali da su i drugima nestali pasi. Nisu se nikad ni vratili, a mi smo uvijek virovali da su ih to vještice zatrovale.“⁴¹

Mitske i demonološke predaje pripovijedaju se kao memorati – osobni susreti s mitskim ili demonskim bićem.⁴²

³⁹ Dragić, Marko, *Suvremeni zapisi legendi i predaja u metkovskom kraju*, Hrvatski neretvanski zbornik, 8, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb, 2016, str. 269.

⁴⁰ Isto, str. 269.-270.

⁴¹ Kazala mi je 2020. godine moja majka Mirjana Čota.

⁴² O tome više: Dragić, Marko, *Kronikati i memorati u suvremenom pripovijedanju Hrvata južne Hercegovine*, Stolačko kulturno proljeće, godišnjak za povijest i kulturu, br. VI, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Stolac,

6. KORIZMENI I USKRSNI OBIČAJI

Najvažniji dani u godini za svakog kršćanina su dani Velikog ili Svetog tjedna, od Cvjetnice do Uskrsa. Četrdesetosatno kajanje karakteristično jest za Veliki ponedjeljak, Veliki utorak i Veliku srijedu koje nas zapravo uvodi u Veliko ili Sveto trodnevlje – Veliki četvrtak, Veliki petak i Veliku subotu koje je prožeto Isusovom mukom, smrću i kasnijim uskrsnućem na najveći kršćanski blagdan Uskrs. Cvjetnica spada na nedjelju prije Uskrsa kada je Isus na svom magarcu ušao u Jeruzalem. Postoje razni nazivi za Cvjetnicu: Cvitnica, Cvitna nedilja, Palmenica, Neđeja od pome, Palmina nedilja i dr. Na Cvjetnicu se u crkveno-pučkoj tradiciji umiva u cvijeću, blagoslivljaju maslinine grančice te se odlazi na Svetu misu gdje se pjeva Muka.⁴³

"Kad je bila Cvjetnica, znalo se da će brzo doć i Uskrs. U to doba, kad je bila Cvjetnica, u šumi i na livadi bilo je puno cvijeća; to je bilo samoniklo cvijeće, a ne ono koje smo mi sadili. Bile su ljubičice, neki divlji sitni cvjetovi i nešto malo na voćkama ako nije bila jaka zima. Mi bi to u subotu popodne ubrali ili predvečer i stavili bi to u jednu posudu, ulili vode iz čatrnje i to bi iznili vanka na prozor i ujutro kad bi ustali, svi bi se umivali u toj vodi. Mi smo svi vjerovali da su se tu noć, kad je bio otvoren prozor, u toj istoj vodi umivali anđeli. Nama je uvijek naša baba govorila da ćemo imati ljepše lice kad se umijemo u toj vodi. Kad bi prošla cvjetnica, znalo se

2010., str. 177.-212.

⁴³Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 156 – 157.

da tada počinje Veliki tjedan. Svaki dan bi uz upaljenu sviću, jer struje nije bilo, do 1973. molili Gospin plač.”⁴⁴

Na Veliki četvrtak Isus je sa svojim apostolima imao posljednju večeru. Prema nekim vjerovanjima, Gospa je za tu prigodu pripremala zelje pa se i danas tradicionalno na Veliki četvrtak jede zelenilo. Na taj dan Isus nam je ostavio svoje tijelo i krv koju ćemo blagovati svake nedjelje te uspostavio Svetu misu. Veliki petak možemo nazvati najtužnijim danom u godini jednog kršćanina jer je to dan Isusove muke te jedini dan u godini u kojem se ne vrši Sveta misa, nego se pjeva Muka Gospodinova. Na taj dan se u crkvi ljube rane Isusa razapetog na križ.⁴⁵

”Na Veliki petak je bio i post i nemrs. Uvik se sjećan da bi nama naša majka govorila da na Veliki petak i vojnik posti. Znači, ni slučajno se ne smi jest ništa masno, jer na Veliki petak posti i vojnik. Na taj dan bi se išlo u crkvu i ljubija bi se križ, u kući se nije ništa radilo, živilo se u miru samo s molitvom. U korizmi se nije niko ni ženija ni udava.”⁴⁶

Na Veliku subotu se sve svodilo na pripremanje za Uskrs. Kuhala su se jaje koja simboliziraju nadu i uskrsnuće te su bila neozabilazni „rekvizit” s kojima se odlazilo na Svetu misu uoči Uskrsa, a koja su se naknadno blagoslivljala.⁴⁷

”Kad bi došla Velika subota skuvala bi se jaja i to bi se nosilo blagoslovit; jaja i komad kruha. U našem kraju nisu se pekle sirnice, nisu se bojala jaja, samo bi se skuvala jaja, stavili bi komad kruva i soli, nešto krumpira koji bi se poslije sadili pa smo poslije vjerovali da će bit plodno kad se takvi krumpiri posade. I taj dan se slavilo, veselilo bi se. Mi bi išli kod drugih čestitat uskrs.”⁴⁸

⁴⁴Kazala mi je 2020. godine moja majka Mirjana Čota.

⁴⁵Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 164 – 167.

⁴⁶Kazala mi je 2020. godine moja majka Mirjana Čota.

⁴⁷Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 171 – 172.

⁴⁸Kazala mi je 2020. godine moja majka Mirjana Čota.

Uskrs je najveći kršćanski blagdan jer je Isus pobijedio smrt i otkupio sve grijeha svijeta. Uskrs se do 2. st. slavio svaku nedjelju, a onda jednom godišnje; nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja.⁴⁹

„Kad je bila korizma, svih četrdeset dana svi su postili i molili zajedno. Dica su molila sa ćaćon i materon i babon i didon i znali su sve molitve napamet, od prve do zadnje. Čobani, kad bi išli čuvat ovce, isto bi nekad zapivali pa bi rekli: „Korizma je, oprosti mi, Bože, bez pivanja živit se ne može.“ Pošto nije bilo struje palile su se samo sviće „petrolejke“. Prid njima se sve radilo: i plelo i prelo i sidilo i pričalo. Nije bilo frižidera pa se sićan kad bi se klalo u selu tele il' janje ili nešto drugo pa bi nas dicu poslali od kuće do kuće da svakoga pitamo koliko će uzet mesa. Morali smo meso nosit isti dan jer se nije moglo čuvat jer nije bilo struje.”⁵⁰

7. NEKADAŠNJI ŽIVOT

7.1. Silo u selu

„Silo bi u selu uvijek bilo sridon i suboton, to se znalo. I onda bi se uvijek dan prije čistila kuća jer će sutra ne večer doć momci na silo. Onda kad bi došli, pitali bi se: „Otkuda ste momci“ i „čiji ste“, da se ipak zna ko su i šta su. Onda, ako je bilo zima i oni bi došli u kaputima, cura bi in privatila kaput da ga skinu, a kad bi pošli, privatila bi ga da ga obuku. Onda bi neki momak, ako bi mu cura bila interesantna ili draga reka: „Ajde, donesi mi vode za napit se.“ Onda bi ona izašla donit vode, a on bi otiša za njon pa bi se on s njon zabavio i priča i tako bi se bolje upoznali i onda ako bi doša opet na silo, pa opet, pa opet, značilo bi da mu se sviđa ta cura- moglo bi nešto bit.”⁵¹

7.2. Ženidba

⁴⁹Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 176.

⁵⁰Kazala mi je 2018. godine moja majka Mirjana Čota.

⁵¹Kazala mi je 2018. godine moja majka Mirjana Čota.

Po Herodotu, postojalo je pleme Neuri na sjeveru za koje se vjerovalo da su se nekoliko puta godišnje pretvarali u vukove. Neki vjeruju da su te priče istinite dok drugi smatraju da je Herodot u svojoj *Povijesti* opisivao drevne slavenske običaje u kojima su mladići hodali po selu s maskama od vuka. Ono što nas zanima ovdje su svadbeni običaji povezani s vukovima, tkz. *Svatovski vukovi*. Taj običaj uključivao je skupinu mladići koji nisu bili uključeni u svadbenu povorku (oni su pretežito bili neženje), ali su domaćini svejedno za njih pripremali hranu i piće. Taj običaj zadržao se do 70-ih godina 20.stoljeća, a u nastavku ćemo vidjeti kako je svadbeni ophod izgledao u duvanjskom kraju:⁵²

„Bože moj, sad se sićan kako bi se cure udavale i momci ženili. Prvo, kad bi bio svetac u župi Vinici, a to je mala Gospa 08. 09., a sve bi cure išle k misi i poslije bi ostale na derneku. Ako je u kući bilo više sestara, išla bi samo najstarija tako da se udaju po redu. Druge sestre ne bi išle da in netko ne zamiri pa da se udaju priko starije. To ne bi bilo lipo. Onda kad se starija sestra uda, kaže se: „Mlađa je sada skočila na policu.“ E, onda bi na derneku šetale cure i momci, a stariji bi pričali ko je s kin šeta, a to je značilo da se ta cura sviđa tome momku. A onda bi on njoj doša na silo kući i tu bi se bolje upoznali. Dolazili su momci iz daleka, sve na noge i po mraku, samo da dođu do cure. Cure bi se brzo udavale, nije se dugo čekalo. Rekli bi: „Curu udaji kad je traže, a momak se ženi kad kuća može.“ Kad bi momak curu isprosio, da bi joj neki poklon, obično maramicu, a poslije i prsten kad je počela Njemačka. Onda iza toga bila bi rakija pa bi se reklo: „Popila se rakija, sad će svati.“ Momak bi donio piće u curino selo i od kuće do kuće sve častio jer mu je cura iz tog sela se obećala. Onda bi se išlo u popa da on navisti ženidbu, i to tri puta: prva nedilja, druga nedilja i u trećoj vinčanje. Prije vinčanja bi išle škrinje, a to je sve ono šta je mater spremila curi za udaju. Tu su bili jastuci od perja, sukanci, tapeti od vune, torbice, bičve i to je to. E kad su bili svati, došli bi po mladu, prosili je, molili je i kupovali je. Onda bi išli u crkvu na vinčanje i poslije blagovali. Svatovi su bili uvijek po danu, a za ručak bi bio kiseli kupus, pita, uštupci i pilo se vino. Kad završi ručak, išlo bi se momkovoju kući i tamo je mlada bacala jabuku priko kuće i orase i lišnjake, a dica bi to pokupila. Onda bi ljubila prag i ušla u mladoženjinu kuću. A kad bi išla iz svoje kuće, kleknula bi na prag i molila bi od oca i matere da joj sve oprostite jer odlazi kod mladoženje. Bilo je slučajeva kad bi se cura umakla, a to bi obično bilo kad joj

⁵²Dragić, Marko, *Vuk u folkloru Hrvata*, Poznańskie Studia Slawistyczne ZAKŁĘCIE, ZAMÓWIENIE, ZAŻEGANIE. MAGICZNA MOC SŁÓW W FOLKLORZE SŁOWIAŃSKIM, 3. Adam Mickiewicz University Press, Poznań 2012., str. 57.

roditelji ne bi dopustili da se uda za toga momka. Onda bi on doša po nju i ona bi pobigla s njen njegovoj kući. Ali kad bi bilo vinčanje, svećenik ne bi da da se vinčaju na glavnom oltaru nego na malome oltaru... zato što se umakla. Curama se uvijek govorilo kad se udaju ovako: „Nije uprti pa raspri, već uprti pa do smrti.“ Govorilo in se da svakoga poštuju tamo di dođu; i svekra i svekrvu i zave i diverove. Posebno se govorilo da se poštuje svekra. Za njega bi se reklo: „Svekru noge prat, tu vodu pit.“ Moja mater nikad zavu nije zvala po imenu nego seko, a divera brate.. Čer nije dolazila materi često jer je to bila sramota, već ako bi joj nešto trebalo ona bi poručila po nekome da joj mater nešto pošalje. Svati su bili na konjima ili se išlo na noge. Kad su bili svati, svi bi dolazili u kolo gledat malu, a navečer bi došli svi „u vukove“ da pojedu šta je ostalo od svatova. Eto, to je to o svatovima.“⁵³

7.3. Rođenje

„Sve žene u selu su rađale u kući i vodilo se puno brige o njima, i reklo bi in se: „40 dana nakon poroda ne smiš iz kuće izać, niti povirit kroz prozor.“ 40 dana bi rekli da je ženi „grob otvoren.“ Pripazilo bi se njoj šta jede i dalo bi joj se ono šta je najbolje u kući i to bi se čuvala jaju za nju. Ta jaja bi se udrobila u kruv i s tin bi se ona pokripila. Onda su svi u selu dolazili nju gledat kako je, svak bi joj donio ono šta ima u kući. Voća je bilo malo, možda su u selu bile 2,3 naranče pa bi rekli: „Naranča ide od ruke do ruke dok ne dođe do pametnoga da je pojede.“⁵⁴

7.4. Radni običaji

„Sad ću ti ispričat kad bi se nešto radilo u selu. Bože moj, kad bi se u selu nešto radilo, svak je svakome pomaga. Svak je svakome dava i vola i konja. Danas ja tebi, sutra ti meni, samo se dan prije moralo znat ko će šta sutra radit.“ Bilo je puno selo blaga, i krava, i volova i konja. Radio se svaki pedalj zemlje, a sad je sve zaraslo. Blago bi priskakalo zidove i ulazilo u tuđe vrtove i pravilo štetu. U selu su bili određeni ljudi koji su morali stimati štetu. Oni bi došli u vrt i procijenili štetu i odredili kako će se to namiriti. Ako je bio kupus, morao se namiriti kupus onome u čiji je vrta ušao vol ili konj ili krava. Sve šta se radilo. radilo se na rič. Braća su se dijelila na rič i tako je ostalo. To nigdje nije bilo zapisano i rič je bila svetinja. Svi su

⁵³Kazala mi je 2018. godine moja majka Mirjana Čota.

⁵⁴Kazala mi je 2018. godine moja majka Mirjana Čota.

ljudi u selu uzgajali svinje da imaju za Božić mesa. Ako bi se desilo da nekom čovjeku uginu svinja, onda bi svi ljudi u selu kad zakolju svoje svinje skupili meso i darovali tom čovjeku kojem je svinja uginula da ima mesa za Božić.“⁵⁵

7.5. Nedjelja u Mijakovom polju

*„Nediljon se ništa nije radilo. Ništa, ništa, ništa. Suboton bi se namirila hrana za blago, isikla bi se trava, kupus, blitva... sve šta treba za jest. Nediljon se to nije nikad radilo. Čistila se kuća suboton, nediljon se samo išlo u crkvu. I uvijek se govorilo kad ideš u crkvu: „Svakog zovi, nikoga ne čekaj.” Mi dica bi stali kraj nekoga kamena i čekali kad dolaze stariji iz crkve. Onda bi nan dali bonbona. To je bio običaj. A do crkve je bilo pet kilometara, cure nisu išle u novim cipelama nego su ih nosile u torbi pa kad bi došle blizu crkve, onda bi se priobule u nove pa kad se vraćaju, opet u stare.”*⁵⁶

7.6. Slanje pisma mužu u Njemačku

*„Uvik kažen, onda davno je bilo sve lipo. Bilo je teško živiti, ali svi smo bili sritni i zadovoljni. U mome selu do 1975. godine nije bilo ni struje ni vode, a opet kažen da je bilo lipo i dobro. Skoro svi muškarci iz sela su bili u Njemačkoj, a žene s dicon u selu. U početku muškarci iz Njemačke nisu dolazili često pa su se i dica rodila i porasla bez ćaće. Pisala su se pisma redovito i svako pismo u selu je počimalo isto, evo ovako: „Pomozi Bože, evo da ti se javin s nekoliko riči da smo svi, fala Bogu, dobro i zdravo, a i tebi želimo sve najbolje od Boga i srca našega.” I onda dalje, šta se uskopalo, šta se uzoralo, koja se krava otelila, koje umra i još svašta.”*⁵⁷

7.7. Vršenje žita

„Eh, sad se sićan kad bi se vrlo žito. Mater bi nas zvala ujutro rano, rano u zoru da nasadimo vršaj. To znači da ono šta se pokosilo odnese na guvno. To je bilo kraj kuće. Guvno se moralo prije dobro očistiti da bude ravno i da nema ništa na njemu. Onda bi se tu nasadio vršaj rano ujutro i onda kad sunce izađe, doveli bi se konji. Tu bi se

⁵⁵Isto.

⁵⁶Kazala mi je 2018. godine moja majka Mirjana Čota.

⁵⁷Isto.

zavezali za stožinu i oni su zapravo letali po tom vršaju i tako bi ispadalo žito. Poslije bi se konji izveli vani da malo počinu, a mi bi protresli to žito da padne doli sjeme, tako nekoliko puta. Onda kad bi bio gotov vršaj odvajali bi to klasje od tog žita . To bi se smelo na guvno na jedno misto i bacalo se u zrak da se odvoji pliva od žita. Ali uvijek se gledalo kako vitar puše pa da na tu stranu ide pliva, a da pada čisto žito. I onda bi se to nosilo u mlinicu kad bude gotovo i poslije bi se mlilo u brašno. Ljudi bi nakon toga pričali i šalili pa bi ovaj što bi dolazio u mlinicu reka: „Evo kuma bez ujma“ pa bi mlinar reka: „Evo kuma dat će dva ujma.“ To triba razumit. Ovi šta je dolazio je mislio da mu mlinar neće ništa naplatit, a mlinar, pošto ga zna, mislio mu je naplatit duplo.”⁵⁸

7.8. Školovanje u selu

„Moja majka Anica, koja je rođena 1936. godine pričala mi je kako je išla u prvi razred. Škola je bila u selu; pola kuće je bila škola, a u pola kuće je sta učitelj i njegova žena i mali. To je bio prvi učitelj u selu, Marković iz Tomislavgrada. Dica su išla u prvi razred i imali su svak svoju malu tablu i na njoj je bila mala spužvica i kreda. Pola te table je bilo na kocke di smo učili matematiku, a pola na crte i tu smo učili pisat slova. Imali su samo jednu knjigu koja se zvala bukvar. Tu san knjigu imala i ja kad san išla u osnovnu školu u prvi razred. Sićan se dobro prve pisme iz bukvara. Išla je ovako:

Čistoća je pola zdravlja,

Od čistoće razred blista,

Ali dva, tri đaka,

Čuda svakojaka.

Učitelj je Ljubu ukorio strogo,

u tebe su nokti, orati bi mogo.

A za Sulju čujte, tako mi poštenja

⁵⁸Isto.

Taj se nije kupo, valjda od rođenja.

To smo svi morali znat napamet. Učili smo u školi pisat i ćirilicu i latinicu; tako kad smo završili školu, svi smo znali sve pisat. A bilo je prije nego su počele prve škole u selu nekoliko ljudi koji su znali pisat i čitat, ali oni su bili samouki. Samouki znači da nisu išli ni u jednu školu, nego su sami učili pisat i čitat.”⁵⁹

7.9. Odgoj djece samohrane majke

„Moja prababa Marta je ostala s dicon na selu, a muž joj je bio u ratu. I ona je, kako se radio svaki komad zemlje, bila s dicon negdi daleko, deset i više kilometara od sela, nešto radila. I onda je neko doša k njoj i reka joj je da je muž poginio u ratu. Dica su počela plakat, a ona je ostala prisebna i rekla: „Dico moja draga, najprije ćemo završit ovo šta smo došli radit u vrtlu, a onda ćemo ić kući plakat.“... jer radit se moralo.”⁶⁰

8. ZAKLJUČAK

Pišući ovaj rad, doznao sam mnogo o običajima koje nisam dosada poznao i prisjetio se onoga o čemu sam kao mali slušao. Mjesto odakle potječu naši roditelji dio je nas, stoga je lijepo ako smo upoznati s njegovom baštinom. Živimo u vremenu u kojem je sve drugačije. Neke običaje možemo njegovati, a neke možemo samo prenositi „s koljena na koljeno”. Trebamo zahvaliti svojim roditeljima, bakama, djedovima što su nam to kazivali, a mi smo danas u mogućnosti čuti, snimiti, zapisati ili sačuvati to na neki drugi način. Proučavajući duvanjski kraj, naišao sam na razne izvore koji svjedoče promjeni običaja rodnoga kraja moje majke što možemo vidjeti u nastavku: „Neki, pak, tvrde da prvu noć mladoženja broji novac, a mladenka provede s fotografom, koji joj traži fotografije koje će prve i prva staviti na FB! Nije isključeno! Ako ste, kojim slučajem, a ne poznajući nove običaje u duvanjskom kraju, pomislili da mladenci prve bračne noći rade ono što bi bilo

⁵⁹Kazala mi je 2018. godine moja majka Mirjana Čota.

⁶⁰Kazala mi je 2018. godine moja majka Mirjana Čota.

normalno ili nekada uobičajeno, ma kakvi! Oni su se „tog zelja već najeli, zasitili”?!“⁶¹ U priloženom možemo vidjeti kako mladenci prvu bračnu noć ne provode zajedno, već upravo suprotno, razdvojeno, jer su se stari običaji počeli gubiti, a novi primjenjivati - ako ih uopće možemo nazvati običajima. Također, za kraj bih nadodao da sam imao čast sudjelovati u procesu očuvanja usmenoknjiževne i nematerijalne baštine duvanjskog kraja te se nadam da sam u svom radu uspio dosljedno prikazati i oformiti tradiciju i običaje zavičajnog kraja. „Bolje zaboraviti selo nego običaje“, zaključila je na kraju moja majka.

O KAZIVAČICI

Mirjana Čota, djevojački Mamić, rođena je 23. 12 1957. godine u Mijakovu polju. Naime, za njeno rođenje veže se jedna vrlo zanimljiva priča. Tog dana u selu je bila velika snježna oluja te baka i pokojni djed nisu uspjeli doći do župe Vinice da je upišu u maticu rođenih. Zbog toga ona svoj rođendan slavi dvanaest dana poslije, 03.01. U Split je prvi put došla s deset godina te završila Osnovnu školu Nenada Ravlića, današnju OŠ Dobri. Školovanje je nastavila u trgovačkoj srednjoj školi nakon čega se odmah zaposlila u trgovini. U tom periodu pronašla je svog budućeg supruga i mog tatu, Duju Čotu.

⁶¹<https://www.tomislavnews.com/svatovi-4dio-novi-svatovski-obicaji-u-duvanjskom-kraju-i-okolici/>

LITERATURA

1. Asturić, Marina, *Veliki tjedan u bročanskoj-stonskoj kulturnoj baštini*, Ethnologica Dalmatica, 26 (1). Split, 2019., 67-96.
2. Barać, Ivana, *Veliki tjedan u crkveno- pučkoj baštini širokobriježškoga kraja*, Croatica et Slavica Iadertina, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Vol.10, No. 10/2, Sveučilište u Zadru, 2014. str. 375.-385.
3. Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
4. Braica, Silvio, *Poklade, korizma: ciklus godišnjih običaja*, Etnografski muzej, Split, 2003.
5. Čapo Žmegač, Jasna, *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

6. Dragić, Marko, *Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2)*, Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2020., 145-170.
7. Dragić, Marko, *Vile u tradicijskim pričama šibenskoga zaleđa*, Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu, XIII, 25, Mostar 2018, 132-151.
8. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
9. Dragić, Marko, *Nematerijalna kulturna baština Hrvata u Bosni i Hercegovini*, Bosna franciscana 45. Franjevačka teologija. Sarajevo. 2016. 265-314.
10. Dragić, Marko, *Suvremeni zapisi legendi i predaja u metkovskom kraju*, Hrvatski neretvanski zbornik, 8, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb, 2016, 261-278.
11. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155.-183.
12. Dragić, Marko, *Stolačka katolička usmena lirika*, Stolačko kulturno proljeće, XII, Stolac, 2014., str. 125.-178.
13. Dragić, Marko, *Starinske molitve u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna proučavanja porječja Krke 6-7, Filozofski fakultet Split, 2014. str. 285-300.
14. Dragić, Marko, *Vuk u folkloru Hrvata*, Poznańskie Studia Slawistyczne ZAKLEĆIE, ZAMOWIENIE, ZAŻEGANIE. MAGICZNA MOC SŁÓW W FOLKLORZE SŁOWIAŃSKIM, 3. Adam Mickiewicz University Press, Poznań 2012. str. 45-59.
15. Dragić, Marko, *Usmena i pučka epika u tradicijskoj baštini Hrvata iz mučkoléčevačkih sela, Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije*, Sveučilište u Zadru, Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske Split, Zadar, Split, 2011., str. 493.-527.
16. Dragić, Marko, *Kronikati i memorati u suvremenom pripovijedanju Hrvata južne Hercegovine*, Stolačko kulturno proljeće, godišnjak za povijest i kulturu, br. VI, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Stolac, 2010., str. 177-212.
17. Dragić, Marko, *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 2-3, Split, 2009., str. 21.-44.

18. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
19. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.
20. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
21. Dragić, Marko, *Književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva (Hrvatska barokna književnost)*. Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Split, 2006.
22. Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar - Zagreb 2001.
23. Dragić, Marko. *Zakopano zvono*. Mala nakladna kuća Sv. Jure. Baška Voda, 1996.
24. Jurilj, Zorica, *Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini*. Ethnologica Dalmatica, vol. 25, br.1, Split, 2018. 5-35.
25. Kekez, Josip, *Usmena književnost, u Škreb – Stamać, Uvod u književnost, IV*. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
26. Marinović, Ivana, Mitske predaje u suvremenim pripovijedanjima širokobriješkog kraja, *Bosna Franciscana, Časopis franjevačke teologije Sarajevo*, godina XXVII, br. 50, Sarajevo, 2017. 293.-316.
27. Marinović, Ivana, *Suvremeni zapisi demonoloških predaja i vjerovanja na području Širokog Brijega*, *Bosna Franciscana* 51, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, 2019. 193-220.
28. Mijatović, Anđelko, *Ganga; pismice iz Hercegovine, Imotske krajine, od Duvna, Livna i Kupresa*, Naša ognjišta, Duvno, 1973.
29. Širić, Josipa. *Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 2015. 387-398.
30. *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.
31. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
32. Jolić, Robert, Drmić, Ilija, *Župa vinica*, Naša ognjišta, Tomislavgrad, 2010.

Mrežni izvori:

33. <http://www.ganga.hr/index.php/pisani-radovi/item/388-o-gangi>
34. <https://www.tomislavnews.com/svatovi-4dio-novi-svatovski-obicaji-u-duvanjskom-kraju-i-okolici/>
35. <https://www.wikiwand.com/sh/Tomislavgrad>

SAŽETAK

USMENOKNJIŽEVNA BAŠTINA U DUVANJSKOM KRAJU

Cilj završnoga rada bio je vjerodostojno prikazati tradicionalne običaje, vjerovanja i predaje duvanjskog kraja. Na nekim mjestima u radu možemo vidjeti kako su stari ljudi bili skloni vjerovanju u neobjašnjive fenomene i priče, ali u tome je i bit svega jer takve priče dobiju svoj smisao tek kad povjerujemo u njih. Druga poglavlja pokazuju kako je sustav usmene književnosti raznolik i kompleksan te kako je on napredovao kroz povijest: od „rekla – kazala” i prenošenja „s koljena na koljeno” do bilježenja istih običaja po raznim knjiga, člancima, završnim i diplomskim radovima. U radu sam se, uz prikazivanje starih vjerovanja u svakojaka bića, pretežito osvrnuo na običaje duvanjskog kraja koji u sustavu usmene

književnosti poprimaju obilježja izumiruće vrste. Drugim riječima, oni pretežito žive samo na papiru, dok se u praksi u današnje vrijeme vrlo rijetko provode i njeguju; no vodeći se mislju da danas staro opet postaje novo, nadam se da će stari običaji jednom opet zaživjeti.

KLJUČNE RIJEČI: usmena književnost, duvanjski kraj, običaji, vjerovanja, molitve

ABSTRACT

ORAL-LITERARY HERITAGE IN DUVNO REGION

The aim of this paper was to present credibly the traditional customs, beliefs and traditional stories of the Duvno region. In some parts of the paper we can see how old people were inclined to believe in inexplicable phenomena and stories, and the essence of everything lies in that specific trait, because such stories get their meaning only when we believe in them. Other chapters show the diversity and complexity of the system of folk literature and how it has progressed throughout history: from narratives and transmission from generation to generation to recording the same customs in various books, articles, BA and MA theses. In this paper, in addition to presenting old beliefs which talked about all kinds of beings, I mainly referred to the customs of the Duvno region, which in the system of folk literature take on the characteristics of an endangered species. In other words, they mostly live only on paper, while in reality nowadays they are very rarely mentioned and nurtured; but guided by the thought that today the old becomes the new again, I hope that the old customs will come to life once again.

KEY WORDS: folk literature, Duvno region, customs, beliefs, prayers